

УДК 347.962.1

Ольга Овсяннікова,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри організації судових
та правоохоронних органів
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СУДДІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ СУДУ ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Стаття присвячена аналізу стандартів професійної етики суддів та працівників суду, дотримання яких має безпосередній вплив на формування громадської думки. У статті розглядаються питання визначення поняття «суддівська етика», аналізуються міжнародні стандарти та національне законодавство з вказаної проблеми. Визначаються основні вимоги, яких мають дотримуватися представники судової гілки влади як під час виконання своїх професійних обов'язків, так і у своєму повсякденному житті.

Ключові слова: суддя, працівник суду, етика, суддівська етика, громадська думка.

Постановка проблеми. Українське суспільство та держава перебувають сьогодні на надзвичайному етапі свого розвитку. Громадськість висуває всім державним інституціям високі вимоги щодо доброчесності та ефективності діяльності. Суддівський корпус постійно перебуває під наглядом громадськості, адже професія судді є досить специфічною, перш за все, тому, що кожен суддя особисто є уособленням правосуддя в державі, а тому добровільно бере на себе колосальні обмеження щодо своєї поведінки, а отже повинен поводитись бездоганно як під час відправлення правосуддя, так і у позасудовій діяльності. Цього вимагає високий статус судді у суспільстві. Саме бездоганна поведінка в очах громадськості має сприяти формуванню довіри як до окремого судді, так і до судової влади загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемними питаннями етичної поведінки представників судової гілки влади займалися провідні науковці та практичні діячі, серед яких Л. Москвич, Л. Нестерчук, О. Овчаренко, С. Подкопаєв, Б. Прокопенко, Л. Тацій та багато інших. Разом із тим сьогодні, на жаль, трапляються численні випадки порушення суддями та працівниками суду норм етичної поведінки, тому вказана проблема потребує постійного вивчення та вироблення рекомендацій задля покращення ситуації.

Метою статті є дослідження професійної етики суддів та працівників суду, аналіз їхньої поведінки як під час здійснення своєї професійної діяльності, так і у повсякденному житті, розгляд міжнародних стандартів та норм вітчизняного законодавства із цих питань.

Виклад основного матеріалу. Перш за все варто з'ясувати, що ж являє собою етика судді. Аналізуючи походження поняття суддівської етики, варто зазначити, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки судді являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо. Отже, під суддівською етикою треба розуміти певну систему базових принципів регламентації поведінки суддів у судовому засіданні, в суді та позасудової поведінки, які побудовані з урахуванням особливостей професійної діяльності судді та створені для підтримки суддівських стандартів, діють об'єктивно і незалежно з метою збільшення значущості наявних правових норм та правил поведінки для суддів.

Варто говорити про існування так званого морального складника суддівської етики

(стосунки судді з учасниками судового процесу, з колегами, з відвідувачами суду та з будь-ким поза межами службової діяльності), що, у свою чергу, вимагає від суддів дотримання правил поведінки, які включають в себе як загальновизнані норми моралі, що існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії, та стандарти, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності. Лише високопрофесійна, моральна, етична поведінка судді здатна викликати повагу до суду та забезпечити впевненість учасників судового процесу і відвідувачів суду в неупереджених результатах розгляду справи. При цьому суддя повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повагу до оточуючих.

Стандарти суддівської діяльності загалом і поведінки суддів зокрема впливають із конституційних принципів, міжнародних договорів, до яких приєдналась держава Україна, а також із законів України. Зазначені цінності і є передумовами довіри суспільства до здійснення правосуддя.

У виробленні норм і принципів професійної суддівської етики істотну роль відіграють документи, які у різні роки приймалися міжнародними організаціями. Стандарти етичної поведінки суддів містяться у численних міжнародно-правових актах, які ухвалені уповноваженими органами чи інституціями міжнародних універсальних (ООН) або регіональних (передусім, Рада Європи, Європейський Союз) організацій, а також міжнародними професійними асоціаціями суддів. Так, до основних універсальних міжнародних стандартів діяльності суддів належать Основні принципи незалежності судових органів, прийняті сьомим Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками у 1985 р. та схвалені резолюціями № 40/32 та 40/146 від 29 листопада 1985 р. та 13 грудня 1985 р. Генеральної Асамблеї ООН, а також Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН № 2006/23 від 27 липня 2006 р. До європейських стандартів суддівської поведінки належать Європейська хартія про закон «Про статус суддів», схвалена 10 липня 1998 р., Рекомендація Rec (81)7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, а також Рекомендація CM/Rec (2010)12 щодо суд-

дів: незалежність, ефективність та обов'язки, схвалена Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. До стандартів поведінки суддів також варто віднести Загальну (універсальну) хартію судді, схвалену Міжнародною асоціацією суддів 17 листопада 1999 р., Європейський статут судді, затверджений асамблеєю Європейської асоціації суддів 20 березня 1993 р., а також висновки Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи, зокрема Висновок № 3 (2002) «Про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної з посадою поведінки та неупередженості» від 19 листопада 2002 р.

Найбільш цікавими з точки зору закріплення саме норм етичної поведінки судді є Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН № 2006/23 від 27 липня 2006 р. Зокрема, закріплюється, що поведінка суддів має включати такі основні встановлення: 1) незалежність як передумову забезпечення правопорядку і основну гарантію справедливого вирішення справи в суді; 2) об'єктивність як умову довіри громадян до судді і системи судочинства в цілому; 3) чесність і невідкупність як умову належного виконання суддею своїх обов'язків; 4) дотримання етичних норм як невід'ємний компонент професійної діяльності судді та його поведінки в позаслужбовій сфері; 5) забезпечення рівності сторін, що беруть участь у процесі, як умову справедливого і неупередженого розгляду справи в суді; 6) компетентність і старанність як умови, в яких знаходять закріплення вимоги, звернені безпосередньо до особистісних якостей судді [1, с. 126].

Отже, міжнародні стандарти суддівської етики та професійної поведінки, з одного боку, містять рекомендації, які прямо адресуються суддям та мають дотримуватися ними через повагу до суддівської професії, з іншого – накладають обов'язки на державу щодо їх інкорпорації у національну правову систему [2, с. 77]. Тому на виконання вказаних міжнародних норм країнами-членами зазначених міжнародних організацій, як правило, розробляються власні правила етичної поведінки суддів. Етичні вимоги до суддів можуть міститися у нормах Конституцій держав, закріплюватися на рівні законодавчих актів, а також на рівні корпоративних актів – спеціально розроблених кодексів поведінки (етики) суддів. Наприклад, у ФРН та Франції не існує спеціального кодифікованого зводу відповідних правил. Вимоги щодо належної поведінки суддів у цих державах мають загальний характер та фіксуються у законі про

суддів, а частково – у нормах, що регулюють правове становище державних службовців. У США, Італії, Росії діють спеціальні Кодекси честі суддів.

В Україні розроблений і діє Кодекс суддівської етики, який затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. Кодекс суддівської етики відповідає міжнародним стандартам суддівської поведінки, забезпечує більшу підзвітність судді, а його прийняття стало важливим кроком до підвищення довіри громадян до судової гілки влади в Україні. У Кодексі увага приділяється таким важливим питанням, як врегулювання поведінки судді під час здійснення правосуддя, заборона позапроцесуального спілкування судді зі сторонами у справі, декларування фінансових інтересів судді та членів його сім'ї, відвід судді, стосунки зі ЗМІ й поведінка судді в неробочий час. Етичні положення, зазначені у Кодексі, відіграють двояку роль: по-перше, вони дають змогу суддям оцінювати свої дії в повсякденному житті та під час здійснення правосуддя, звороті їх із вимогами високого престижу своєї професії, а по-друге, вони повинні служити єдиною системою критеріїв для оцінки різних аспектів поведінки судді з боку уповноважених органів у разі оскарження дій судді як таких, що порушують Присягу [3].

Окрім цього, у 2016 році затверджено коментар до Кодексу суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді. Як зазначили в Раді суддів України, запропонований коментар до Кодексу має стати в нагоді суддям для визначення їхньої поведінки в конкретній ситуації.

Як вже було зазначено, велике значення має дотримання суддями етичних стандартів як у своїй професійній діяльності, так і у повсякденному житті. Перш за все, розглянемо, яких правил поведінки має дотримуватися суддя під час відправлення правосуддя.

Варто наголосити на тому, що громадська думка формується на підставі враження особи, яка прийшла до суду, про самого суддю: чи поважає він її та її гідність, чи поводить він щодо учасників процесу коректно та ввічливо, чи високі у нього моральні якості. Багато чого залежить і від того, як саме суддя веде судовий процес: наскільки він підготовлений до судового розгляду конкретної справи, чи дотримується він процедури розгляду справи, чи законним, обґрунтованим, доступним та зрозумілим є його рішення. Що ж стосується поведінки судді під час судового розгляду, то відповідно до Кодексу суддівської етики [4] суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених про-

цесуальним законодавством, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб. Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти це іншим. Суддя повинен виконувати свої обов'язки безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних під час здійснення правосуддя. Окрім цього, суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Важливо зацентувати увагу на забороні позапроцесуальних взаємовідносин судді з одним з учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Поза межами безпосереднього судового розгляду справ суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя також не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що суддя під час виконання своїх службових обов'язків має не лише подавати особистий приклад своєю поведінкою, але й пропагувати етичну поведінку серед учасників процесу та оточуючих, а також має право вимагати етичної поведінки від інших.

Останніми роками найбільша увага суспільства прикута саме до позасудової поведінки судді, його дозвілля, майнового стану. Непоодинокі випадки порушення окремими суддями морально-етичних принципів позасудової поведінки привертають увагу громадськості, знаходять своє постійне висвітлення та обговорення в засобах масової інформації.

Кодекс суддівської етики встановлює етичні правила поведінки судді поза межами його процесуальної діяльності. Інтерес викликають норми Кодексу, де зазначено, що суддя, серед іншого, повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді; повинен знати про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним з майновими інтересами членів своєї сім'ї; повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші сто-

сунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень.

Окремо варто зосередити увагу на користуванні суддями та працівниками суду мережею Інтернет, адже з кожним роком сучасний світ все більше охоплюється процесами інформатизації, а соціальні мережі стають частиною повсякденного життя. Водночас працівникам судової влади треба обов'язково дотримуватися певних правил поведінки у мережі Інтернет, щоб не завдати репутаційних втрат як собі, так і всьому професійному середовищу. Відповідно до статті 20 Кодексу суддівської етики, участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади. Під час участі у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування суддею чи працівником суду інших форм спілкування в мережі Інтернет йому треба враховувати такі принципи, як гуманізм, людяність, які втілюються безпосередньо в моральних вимогах до культури взаємовідносин: ввічливість, тактовність, скромність, коректність. У сучасних умовах, спілкуючись у соціальних мережах, Інтернет-форумах, судді часто не виявляють скромність та коректність, розміщуючи фотографії та коментарі, що негативно позначаються на їхній особистій репутації та завдають шкоди авторитету судової влади, створюючи думку громадськості про те, що судді є нескромними, некоректними, пихатими, морально невихованими. Користуючись мережею Інтернет, суддя, працівник суду повинен усвідомлювати, що не всі фотографії, документи та інформацію, що стосуються його особистого життя, можна розміщувати в мережі. Так, фотографії з ресторану під час вечірки, з пляжу в купальному костюмі, домашні фото в неформальній обстановці тощо, що показують суддю в іншому, ніж його сприймає громадськість, світлі, не бажано розміщувати взагалі. Це стосується також інформації з приводу дозвілля судді, відвідуваних курортів, покупок, їх вартості тощо, тобто всього того, що нівелює правило статті 3 Кодексу суддівської етики, відповідно до змісту якого суддя має докладати всіх зусиль, щоб із погляду розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною. Неприпустимими також є розміщення фотографій судді в мантії та з нагрудним знаком не в офіційно-діловій обстановці.

І, звичайно, не просто забороняється, а й карається в кримінально-правовому порядку

розміщення на Інтернет-сторінках даних про осіб, інформація щодо яких стала відома судді під час здійснення ним правосуддя.

Порушення суддями етичних норм поведінки може мати наслідком ініціювання притягнення його до дисциплінарної відповідальності, адже відповідно до статті 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 року однією з підстав дисциплінарної відповідальності судді було систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі прояв неповаги під час здійснення судочинства до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу. А відповідно до статті 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII, який набирає чинності з дня опублікування, але не раніше дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», підстава дисциплінарної відповідальності суддів сформульована таким чином: «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, невідступності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу». Отже, в будь-якому разі неетична поведінка судді буде мати для нього несприятливі наслідки.

Учасники судового провадження можуть взаємодіяти не тільки безпосередньо із суддею під час судового засідання, відвідувачі суду досить велику частину свого перебування у суді спілкуються також із працівниками апарату суду: працівниками канцелярії, помічниками судді, секретарями судових засідань тощо. Зазначимо, що така взаємодія обов'язково має відбуватися на засадах взаємної поваги один до одного. Окрім цього, поведінка працівників суду має бути професійною та етичною.

З метою встановлення стандартів моральної цілісності та відповідної поведінки працівників суду, які ґрунтуються на дотриманні особистої, професійної та організаційної етики задля підтримання авторитету, незалежності й ефективності судової влади, підвищення довіри громадськості до суду Рада суддів України розробила Правила поведінки працівника суду [5]. Ці правила встановлюють загальні вимоги до поведінки працівників суду, якими вони мають керуватись під час та поза виконанням своїх службових обов'язків. Так, працівник суду повинен:

1) виконувати свої обов'язки з повагою до прав і свобод людини;

2) ставитися до всіх і кожного неупереджено і без дискримінації (словом чи дією) на підставі расової, релігійної, національної, статеві або політичної приналежності, соціального походження, майнового і посадового становища, мови спілкування та інших обставин;

3) не надавати переваг будь-яким громадським чи релігійним об'єднанням, професійним або соціальним групам, організаціям, компаніям, громадянам;

4) проявляти повагу до моральних звичаїв і традицій народів, враховуючи культурні та інші особливості різних етнічних і соціальних груп, релігійних конфесій.

5) виконувати посадові обов'язки чесно і сумлінно, відповідно до посадової інструкції, на високому професійному рівні, своєчасно й ефективно;

6) вирішувати завдання, пов'язані з виконанням посадових функцій, проявляючи самостійність, високу організованість, вимогливість і принциповість;

7) утримуватися від дій, що перешкоджають іншим працівникам суду виконувати їхні службові обов'язки;

8) не брати на себе без наказу керівника виконання обов'язків, не передбачених за посадою.

Професійний підхід працівника суду до роботи з колегами та відвідувачами може бути продемонстрований через його оперативну роботу щодо досягнення результату, добрі навички письмового спілкування, добрі навички усного спілкування, пунктуальність, дотримання вимог етикету, культуру телефонних розмов, бажання виконувати роботу, вміння працювати в команді, постійне навчання (самовдосконалення, систематичне підвищення свого професійного рівня), прояв поваги до інших, дотримання професійного дрес-коду, виконання своїх обов'язків сумлінно та ввічливо.

Статья посвящена анализу стандартов профессиональной этики судей и работников суда, соблюдение которых имеет непосредственное влияние на формирование общественного мнения. В статье рассматриваются вопросы определения понятия «судейская этика», анализируются международные стандарты и нормы национального законодательства по указанной проблеме. Определяются основные требования, которым должны следовать представители судебной ветви власти как во время исполнения своих профессиональных обязанностей, так и в своей повседневной жизни.

Ключевые слова: судья, работник суда, этика, судейская этика, общественное мнение.

The article is about judge and court associates professional ethics standards analysis, following which has direct influence on public opinion formation. The article reviews term "judge ethics", international standards and norms of national legislation on the problem. Major requirements for representatives of judicial branch of power that should be followed during professional activities as well as in everyday life, are defined.

Key words: judge, court associate, ethics, judge ethics, public opinion.

Разом із тим актуальним залишається розробка окремого Кодексу професійної поведінки працівників суду або ж принаймні доповнення Кодексу суддівської етики положеннями щодо працівників суду, що, на наш погляд, буде дуже корисним для суддівства України.

Висновки

Звичайно, в рамках статті розглянути всі аспекти етичної поведінки суддів та працівників суду не уявляється можливим. Основна проблема, яка поки що залишається, – це усвідомлення важливості дотримання правил етичної поведінки самими представниками судової гілки влади. Проте з упевненістю можна констатувати, що результатом високої етичної поведінки судді та працівників суду має стати довіра кожного громадянина і суспільства в цілому до судової системи, окремого суду та певного судді.

Список використаних джерел:

1. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. // Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. – 756 с.

2. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації / Л. Тацій // Вісник Національної академії правових наук. – № 1(76). – 2014. – С. 75–85.

3. Подкопаєв С. Етичні засади суддівської поведінки: проблеми нормативного регулювання / С. Подкопаєв // Юридичний журнал. – № 2. – 2006.

4. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим З'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki%281%29.pdf>

5. Правила поведінки працівника суду, затверджені рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 року № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/PravPovPracSudu.pdf>